

DIHOTOMIA VEDERE-LUMINĂ, ÎN ROMANUL *ZAHEI ORBUL*, DE VASILE VOICULESCU

THE VISION-LIGHT DICHOTOMY, IN THE NOVEL *ZAHEI THE BLIND* BY VASILE VOICULESCU

Lavinia IONOAIA

Grupul Școlar de Industrie Alimentară, Arad

E-mail: laviniaionoia@yahoo.com

Abstract

The religious literature of Vasile Voiculescu does not only make use of Christian elements, but rather illustrates a religious syncretism. As the author himself confessed, he experimented with various domains of mysticism: "I have gone through all phases of mystical experiences, from Buddhism to Teosophy and a curiosity that I do not know how to explain prodded me towards occultism and even towards books of chiromancy. I had a spiritual hunger that I did not quench with either literature, or any feat of greatness."

Key words: *religious literature, art, religion, novel, character, revelation*

Cuvinte cheie: *literatură religioasă, artă, religie, roman, personaj, revelație*

Literatura religioasă a lui Vasile Voiculescu nu valorifică doar elemente creștine, ci ilustrează mai degrabă un sincretism religios. După cum mărturisește însuși autorul, acesta a experimentat mai multe domenii ale misticii: „Am trecut prin toate fazele experienței mistice, de la budism la teozofie și o curiozitate pe care nu știu cum s-o explic m-a împins spre ocultism și chiar spre cărțile de chiromanție. Am avut o foame sufletească pe care n-am săturat-o nici cu literatura, nici cu vreo faptă mare”. [1]

Relația dintre artă și religie este descrisă de Voiculescu încă din 1935, când în articolul *Confesiunile unui scriitor și medic*, apărut în revista *Gândirea*, acesta afirma: „Legăturile dintre artă și credință sunt vechi legături de pură dependență. Arta nu a relevat. Arta a slujit totdeauna credința, de-a lungul tuturor religiilor. De când arta a devenit ea însăși o religie, care cere credincioșilor săi să o slujească numai pe ea, să ție numai ritul și formele ei, de atunci nu se mai sluji drept la doi domni. Cine vrea să facă artă pură trădează credința cea pură. Adevărata inspirație religioasă, care mai poate împreuna arta și credința, a rămas numai rugăciunea”. [2]

Arta lui Voiculescu slujește așadar credința, tributară unei religii sau alteia.

Zahei Orbul este construit pe niște simboluri-pilon ai religiei creștine (vederea-lumina, preotul, șarpele), figuri cu accente biblice de parabolă (orbul, ologul), numele biblic al personajului principal (Zahei), ideea de păcat etc, dar și simbolul mitologic universal al apei, ca origine a vieții, mijloc de purificare și centru de regenerescentă.

Concepția romanului voiculescian are propria sa poveste: în anul 1949, este scris ultimul capitol al cărții (*În satul Cervoiiului*), urmând ca între 1952-1954 să fie elaborate și celelalte capitole. Cu toate acestea, romanul nu este publicat în forma sa definitivă, decât postum, în 1970. Reacțiile critice la apariție sunt diverse, determinate de lipsa de unitate stilistică între ultimul capitol și celelalte. A fost de asemenea invocată și „incoerența psihologică a personajului”. [3]

Dincolo de aceste neajunsuri de finisare compozițională, *Zahei Orbul* se impune ca un roman al unui personaj care emană forță, al cărui destin merge spre lumină într-un mod profund uman, nu liniar ca eroii de basm, deși tema inițierii trimite spre această zonă a epicului.

Remarcabile sunt apoi paginile deprinse din infernul carcerii: scriitorul realizează „un monument pe verticala adâncului” [4]. Cititorul este izbit aici de spectacolul grotesc, cu accente naturaliste, al degradării umane. Această *lume fără cer* nu este însă dezumanizată, ocașii cunoscând și exprimând o gamă diversă de sentimente umane: pasiunea, ura, ambiția, solidaritatea. Acest spațiu închis, uitat, este transformat de locuitorii săi într-un mediu în care coordonatele firești ale existenței umane nu trebuie suprimate, chiar cu prețul degradării.

Șezătoarea ocașilor aduce cu sine veritabile clipe de purificare și înseninare pentru aceste ființe care-și regăsesc esența umană.

Subiectul romanului susține la nivel simbolic traseul unei inițieri, în ciuda personajului principal, a cărui exaltare este lipsită de un fior biblic autentic și nu derivă decât din dorința arzătoare a lui Zahei de a-și recăpăta vederea.

Ce se întâmplă, pe scurt, în acest roman?

Zahei rămâne orb, în urma consumării unei băuturi otrăvite, în timpul unui chef. Pentru medici, devine un caz extrem de interesant, stârnind invidia „cazului” precedent, Panteră, „o bălătură sălbatecă”, preocupat de cultivarea propriei ciudățenii. Acesta devine o prima călăuză a orbului, care își propune să ajungă la schitul Derventului (peste Dunăre, lângă Silistra), pentru a-și recăpăta vederea și apoi să se răzbune pe cârciumarul care l-a nenorocit.

Pentru Panteră, Zahei este cerșetorul ideal, „o mină de aur”, cea mai bună momeală pentru lipitorile bălților, un robot care învârte o comedie în bâlci. După moartea „călăuzei”, înghițit de ape, orbul ajunge la curte unui boier. Aici, cunoaște a doua călăuză: pe Caliopi, care-l inițiază erotic și sentimental. Soțul acesteia, gelosul boier Lagradora, îl învinuiește pe Zahei de uciderea soției și din acest moment începe practic inițierea autentică a personajului, care trebuie să ispășească o crimă pe care nu a comis-o. Este închis la ocnă timp de 15 ani.

În fiecare parte a romanului, personajul beneficiază de un însoțitor; niciunul nu este însă o călăuză în adevăratul sens al cuvântului, deoarece niciunul nu crede în idealul lui Zahei de a-și recăpăta vederea. Fiecare îl abate spre propriul folos, de la această împlinire, atât de râvnită. Fără vedere, pentru orb nu există viață. El își propune să trăiască într-un fel de paranteză stoică, plină de renunțări, pentru a se smeri și a merita recăpătarea vederii. Din această cauză acceptă ca un dat purificator cei 15 ani în ocnă.

Prin parcurgerea de către personaj a unui drum inițiat, narațiunea voiculesciană se apropie de modelul hagiografic, care exclude însă, așa cum remarcă și Nicolae Balotă [5], intervenția divinului; nu avem de-a face aici cu o epifanie, ci cu o absență a sacrului.

Simbolistica numelui Zahei nuanțează această idee. În limba greacă, *Zahreies* înseamnă „violent”. Orbul din romanul voiculescian este o ființă dominată de propriul temperament agresiv. Acestă trăsătură a personajului, combinată cu o forță fizică samsoniană („un voinic năstrușnic” având un „piept athletic”, „brațele căzute (...) își atârnavă buturii cărnoși” capul lui este un „masiv gogonat” iar „grumazul puternic numai coarde și mușchi”) [6] îi face pe mulți să se teamă de el, pe unii să-l admire, iar pe femei să se simtă atrase. Zahei pare o ființă rudimentară spiritual, care nu are vocația inițierii. Acest fapt este vizibil în oscilațiile morale și sufletești ale personajului.

Un alt termen grecesc care trimite la etimologia numelui este *zahreios* și înseamnă „care are nevoie de...” [7]. Personajul crede că are nevoie de vedere, însă modul în care acesta evoluează sugerează amânarea împlinirii unei alte nevoi, mult mai profunde: nevoia de sacru.

O altă trimitere sugerată de nume este la personajul biblic Zahei, un vameș, care din cauză că era scund (simbolic, mic sufletește) nu îl poate vedea pe Iisus și se urcă într-un copac. Dorința de a se plasa în preajma divinității îi este răsplătită de Iisus, care intră în casa vameșului. După această întâlnire revelatorie, Zahei își schimbă viața.

Personajul din roman nu este binecuvântat cu revelația divinității, poate și pentru că inițial nu o caută; el își dorește doar să vadă, în sens concret. Intenția de a ajunge într-un loc sfânt (schitul Dervent) se leagă de prejudecățile sale, nu de o trăire autentic-religioasă.

Drumul spre lumină, neasistat de o călăuză autentică, de esență divină rămâne în fapt la contururile sale concrete, de drum spre vedere. Spațiile prin care băjbăie personajul (Groapa Floreasca din capitală, un sat pe malul Buzăului, portul Brăilei) nu contribuie la inițierea în spirit a personajului.

De-abia oca este mediul inițierii veritabile. În această parte a doua a romanului, personajul coboară în beznă pentru a aduna într-o alcătuire compactă scânteile de lumină din sine însuși. Drumul interior impune mai multe legăminte: Zahei se închide în sine, acceptă cu seninătate muncile cele mai grele, refuză alcoolul, trăiește aproape ca un pustnic, dorind să ispășească și să vadă. Prin inocență și exemplu constant de purificare, câștigă respectul celorlalți ocași, cărora le aduce implicit aminte că există Dumnezeu. Absolut emoționantă este scena în care orbul, crezând că se află în biserică (de fapt numele dat de ocași unui tractir grotesc, un altar al viciului) îngenunchează recunoscător, rugându-se cu evlavie. Călăuza sa, „soțul” atribuit orbului de către Boeru, liderul ocașilor, rămâne încremenit și strivit de pioșenia lui Zahei, care nu știe că asistă la o blasfemie.

Personajul capătă drept înțelegere pentru lumea degradată în care îi este dat să trăiască. Dobândește calități umane care îl înobilează: bunătate, credință, speranță, resemnare și chiar înțelepciune. Dorind cu atâta ardoare să vadă, grația divină se apropie de el și îl luminează interior.

Lunga smerenie și ispășire se dovedesc inutile la ieșirea din ocnă. Zahei cade din nou, pentru că nu renunță la dorința de a vedea, singura reală. După ce parcurge mut drumul pe apă până la schit, trăiește o dezamăgire cumplită:

„Pe locul bisericii și al chiliilor, într-o vraște sinistră de câmp ars, o movilă înaltă de moloz și cărămizi, sub care pierise îngropată crucea tămăduitoare. Nici țipenie de popă ori călugăr. Orbul...a plâns, s-a bătut cu capul de ruinele peste mormanul cărora căzuse, a așteptat ațintit, o noapte, două, zadarnic...n-a țâșnit măcar o singură scânteie din fundul orbeniei lui. Nimic. Se sfârșise”. [8]

Modul de existență al personajului voiculescian este unul romantic: la extreme. Din religia în sens autentic, Zahei, lipsit, cum am spus, de vocația inițierii, fără o fibră mistică veritabilă, cade din nou, în religia viciului: „După trei zile de crâncenă zbătaie a fugit, gonit de foame și mai ales de setea după rachiu și tutun”. [9]

Profund uman în sens tragic, Zahei ratează lumina atât în sens concret, cât și metafizic.

Încercarea de a se sinucide îl așază de fapt în brațele apei-mamă, își regăsește, înotând în Dunăre, vitalitatea suprimată de deznădejde.

Pentru o vreme rămâne în portul Brăilei, întâlnindu-și, fără să știe, mama înnebunită de durerea pierderii fiului său, pe care părinții îl dăduseră unor străini, la naștere.

Degradarea fizică a personajului e cu atât mai jalnică și mai stridentă, cu cât statutul inițial al acestuia era acela al unui zeu: „Ajunsese de nerecunoscut. Umbla aproape gol. Se umflase afară din cale, părând mai tăuros, chelise, dinții i se clătinau, burduful burții îi atârna...se tăvălea...în toate mocirlele de vin și rachiu ale povernelor și cârciumilor”. [10]

Capacitatea de a se autoiluziona rămâne singura vie în acest personaj și auzind de „un popă sfânt” care făcea minuni, orbul se trezește poruncind:

„ – Să mă duceți numaidecât acolo...”

Ultimul capitol, de fapt primul redactat de autor, îl înfățișează pe orb, râvnind din nou la căpătarea vederii, *în satul Cervoiiului*.

Călăuza în care își pune toată speranța, la care se închină, de la care așteaptă salvarea, este ologul preot Fulga. Cuplul orb-olog (care se completează reciproc) simbolizează după Culianu, „ființa întregită”. [11] Deși are un statut ambiguu (are și o dimensiune demonică), preotul pare în sfârșit a fi păstrătorul și dăruitorul luminii de care are atâta nevoie orbul. Doar prin rugăciune harul său se declanșează asupra bolnavului: „lăsa patrafrul pe creștetul plecat, deschidea evanghelia și citea, desfăcea ceaslovul și spunea molitva”. Din primul moment cele două vieți se contopesc, ajungând în cele din urmă să încerce săvârșirea tainei botezului asupra unui nou-născut bolnav.

Impuritatea lăuntrică a ambelor personaje nu îngăduie înfăptuirea unei asemenea taine, pentru care doar cei chemați, luminați au dezlegare și binecuvântare divină.

Copilul moare, sfânta împărtășanie se risipește pe lepedea vechii biserici, semn al risipirii harului divin cu care fusese o vreme, binecuvântat preotul.

Rămas singur (preotul moare), orbul își așteaptă propriul sfârșit, ispășind prin moarte propria impuritate și nevrednicie.

Concluzie

Zahei Orbul caută lumina în forma sa concretă; procedează sistematic la propria purificare, pentru a merita vindecarea. În ocnă are loc partea esențială a inițierii sale, personajul se umanizează treptat, dobândește calități care-l apropie de o altă lumină, cea a desăvârșirii spirituale. Nu o recunoaște ca fiind lumina veritabilă și intră din nou sub incidența mizeriei morale, de la care trece, la fel de brusc, la pioșenie și ascultare, față de preot. În acesta vede mântuirea de propria-i neputință. Scurtele întrezăriri de lumină, dobândită miraculos prin harul preotului, îl leagă definitiv pe orb de acesta. Impur, Zahei moare orb, dar în final *pricepe* că lumina autentică e cea venită prin har și revelație: „*Pricepuse* că peste popă căzuse o grea năpastă și murise într-un mare păcat”.

BIBLIOGRAFIE

1. Interviu acordat lui N. Crevedia, *Universul literar*, 18 mai 1930;
2. *Confesiunile unui scriitor și medic*, [în] *Gândirea*, 1935.
3. Apud Florentin Popescu, *Pe urmele lui Vasile Voiculescu*, București, Editura Sport-Turism, 1984.
4. Elena Zaharia Filipaș, *Introducere în opera lui Vasile Voiculescu*, București, Editura Minerva, 1980.
5. Nicolae Balotă, *V. Voiculescu sau duhul povestirii*, în *V. Voiculescu, interpretat de...*, București, Editura Eminescu, 1981.
6. Vasile Voiculescu, *Zahei Orbul*, București, Editura Cartea Românească, 1982, p.196-197.
7. Ioan Petru Culianu, *Mit și simbol în proza lui V. Voiculescu, Studii românești*, vol. I, București, Editura Nemira 2000, p. 19-20.
8. Vasile Voiculescu, *op. cit.*, p.373.
9. Idem, *Ibidem*, p.373.
10. Idem, *Ibidem*, p.387.
11. Ioan Petru Culianu, *op. cit.*, p.20-21.